

Duško Kečkemet

GRAD SJAJNE TRADICIJE

U povodu 1700. obljetnice nastanka Splita

UDK: 908.497.5 Split "02/18"

Pregledni rad

Primljeno: 30. X. 1995.

Duško Kečkemet

21000 Split, HR

Trogirska 6

Pozitivna mnogostoljetna politička, društvena i kulturna tradicija grada Splita i urbana kriza novijeg doba.

Grad je najzrelije djelo ljudske zajednice tijekom posljednjih pet tisuća godina. On je ujedno oduvijek bio rasadište naprednih ideja na društvenom, gospodarskom i kulturnom polju. Danas u cijelom svijetu proživljava vidnu krizu, pa je poželjno osvrnuti se na općenite vrijednosti njegove bliže i dalje prošlosti i iz njih izvući stanovite korisne upute.

Budući da je grad živ organizam, pa njegov nastanak, život, razvitak ili nazadak ovise o mnogim raznorodnim čimbenicima, potrebno ga je promatrati i proučavati u svim njegovim vidovima i djelatnostima, jer će se tek na taj način moći dobiti cjelovita i ispravna njegova slika.

Rođenje grada najčešće izmiče povijesti i zalazi u pučku predaju i legendu. Split upravo slavi tisuću sedamstotu obljetnicu rođenja, smatrajući svojim začetkom palaču cara Dioklecijana. Bez obzira što se pri tome računa razdoblje od početka gradnje palače, oko 295., i careva useljenja, 305. godine, postavlja se i pitanje ne mora li se početak grada Splita tražiti u početku antičke Salone, danas već splitskoga predgrađa, ili pak u preseljenju Salonitanaca u prvoj polovini sedmog stoljeća u prostranu carsku palaču, kojim činom se ona od stambene građevine pretvara u grad. Pri tome se pitamo: tvore li grad više njegove ulice i zgrade ili njegovi stanovnici? Dademo li prednost posljednjima, onda znademo da su se preživjeli stanovnici potpuno porušene i spaljene Salone početkom sedmoga stoljeća kolektivno preselili unutar zidina Dioklecijanove palače i tu nastavili gradski život. Splitska je Crkva kasnije čak prenijela u grad moći sv. Dujma, solinskoga biskupa i splitskoga patrona, i tako nastavila djelovanje salonitanske biskupije. Važno je da je ta tradicija salonitanskog podrijetla Splicišana bila uvijek, stoljećima,

živa. Stoga bismo i početak grada Splita morali tražiti u mnogo daljoj pret-povijesnoj prošlosti ilirske, a zatim i grčko-rimske Salone.

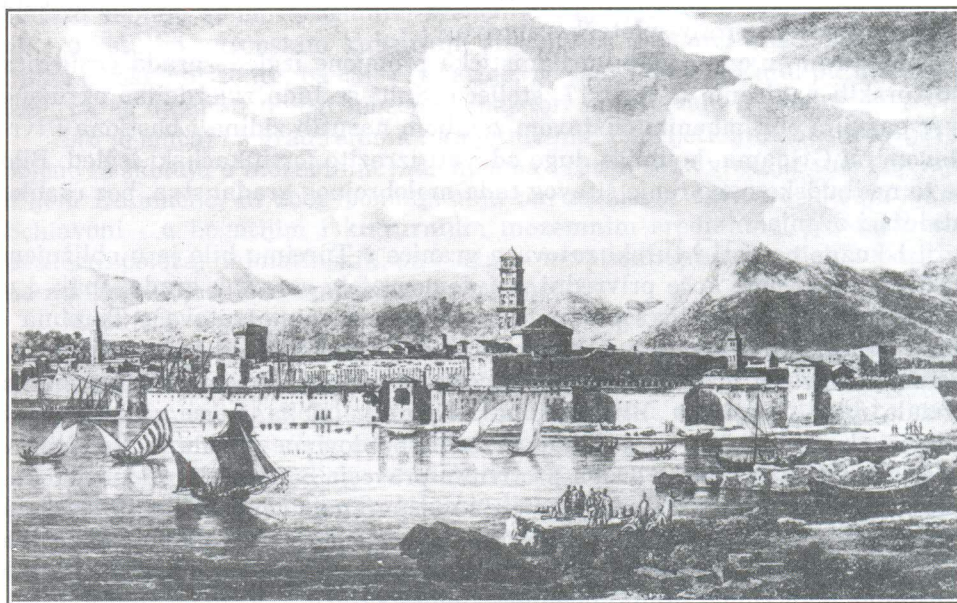
Split je prema tome, kao i neki drugi gradovi na ovoj obali, u rano doba dosegnuo vrhunac urbanog razvitka kao rimski municipij. Takvu je razvijenu organizaciju prenio i iz Salone u Spalatum, u Split.

Važno je istaknuti da se ta tradicionalna municipalna organizacija grada nije ni u tzv. mračnom srednjem vijeku ugasila, nego se novi komunalni život i dalje temeljio na onom municipalnom. To se često zaboravlja kada se u suvremenim nacionalnim pojmovima i granicama izjednačuju život i organizacija u svim našim krajevima i naseljima. Dok se u unutrašnjosti Hrvatske postupno, još od ustrojstva hrvatske države s narodnim vladarima, razvijao feudalni sustav, on nije u jadranskim gradovima, kao ni u onima apeninskim, našao primjenu. Dapače, otpor municipalnoga ili komunalnoga ustrojstva onom feudalnom očitovao se u stalnom antagonizmu, pa i borbi građana protiv okolnih feudalaca koji su nastojali zauzeti vlast i u tim gradovima, poput hercega Hrvoja u Splitu. To, kao i "faraonska" samovlast hercega Hrvoja, bio je poticaj Splićanima da od Mlečana zatraže građansku i općenito komunalnu zaštitu. Pri tome je malenu ulogu tada igrala činjenica da su ti feudalni knezovi bili Hrvati, a Mlečani stranci, jer je političko-socijalni čimbenik u to doba bio važniji od nacionalnoga.

Druga značajna pojava u demografskom razvitku Splita bilo je njegovo pohrvaćivanje, ali ne u današnjem nacionalnom smislu, nego u društvenome. Doseljeno hrvatsko žiteljstvo iz okolice useljava u grad i ono je u doba procvata splitske komune, u dvanaestom, trinaestom i četrnaestom stoljeću, prevladavajuće, a s njime i hrvatski jezik u pučkoj i kućnoj uporabi, dok je službeni i nadalje ostao latinski, odnosno starodalmatinski. Trinaesto stoljeće zlatno je doba dalmatinskih autonomnih komuna, kad čak i ugarsko-hrvatski vladari posebnim poveljama jamče Splitu i ostalim dalmatinskim gradovima samoupravna prava i povlastice. Nacionalnog pitanja u suvremenom smislu tada nema, ali se patriotizam donekle očituje u usko regionalnom ili komunalnom dometu; u "kampanilizmu" Splita i Trogira npr., čak do ratnih sukoba. Stoga se i prihvaćanje mletačke vlasti u Splitu 1420. mora shvatiti kao rezultat tada brojčano prevladavajućih pučana nad malobrojnijom aristokracijom. Koliko god bila presudna naša suvremena odbojnost prema Veneciji kao stranoj državi, Venecija je tada u društvenom, gospodarskom i kulturnom pogledu bila najnaprednija i najtolerantnija europska sredina. U Veneciji su Židovi, drugdje proganjani, mogli slobodno djelovati, na korist te sredine; u Veneciji nisu, kao ni u Splitu, gorjele lomače; u Veneciji nisu feudalne obitelji mogle provoditi samovlast kao u drugim europskim, pa i nekim talijanskim, gradovima. Sve se to pozitivno odrazilo i u Splitu, unatoč stanovitim ograničenjima lokalne samouprave, pa i obveznom imenovanju Mlečanina gradskim knezom.

Kao pozitivnu a ne negativnu pojavu uočavamo i mletački utjecaj na kulturni i umjetnički razvitak Splita. Hrvatski humanisti, književnici, gra-

ditelji, slikari i kipari i zanatlije koriste se razvijenim suvremenim tekovinama grada na lagunama. Tek kao sretan spoj svježega hrvatskog stanovništva i razvijene europske (pretežno mletačke) civilizacije i kulture možemo shvatiti visoku razinu stvaralaštva, kasnogotičkoga i renesansnog u Dalmaciji i u Splitu: jednog Marka Marulića, Jurja Dalmatinca, Markantuna Dominisa ili Ivana Lukačića.

L. F. Cassas: Splitska luka s lazaretom, 1782. godine. Bakropis iz iste knjige.

Kao posljedica čestih kužnih pošasti, koje bi znale pomoriti dvije trećine stanovništva - od gotovo deset tisuća stanovnika spao je Split na pet tisuća, a nakon kuge 1607. na svega tisuću i četiri stotine stanovnika - stare su plemićke obitelji izumirale, a u komunalno Veliko vijeće primani su članovi pridošlih pučkih obitelji, kako onih iz hrvatskoga zaleđa, tako i onih trgovačkih iz talijanskih gradova. Ali značajno je da su se već djeca ili unuci tih prekomorskih doseljenih obitelji vrlo brzo stapali s novom sredinom, pa je sin doseljenoga trgovca Jerolim Kavanjin bio osnivač Ilirske akademije u Splitu, koja je promovirala hrvatski jezik i književnost, a i sam je pisao na hrvatskome jeziku; nešto je kasnije Julije Bajamonti, unuk doseljenika, djelovao, između ostaloga, i na pripojenju Dalmacije sjevernoj Hrvatskoj.

Političke su se prilike naročito odrazile na pogodnom izgledu grada, ali i na sprječavanju njegova slobodnog prostornog razvitka. Prvi grad, unutar Dioklecijanove palače, bio je s tri kopnene strane opkoljen jakim zidinama i

kulama, koje ni jedan neprijatelj nije kasnije uspio svladati: ni Avari, ni Slaveni, ni Mongoli, ni Turci. Nužnim proširenjem grada prema zapadu opkoljavao se grad dodatnim zidinama, a i gradski se trg s Peristila seli u taj dio, na današnji Narodni trg. Gradski Statut, zrelo ostvarenje života i organizacije grada, propisuje izgradnju stabilnih kamenih kuća u tom dijelu grada, kao i novih gradskih utvrđenja. Mletačka vlast gradi kaštel na obali, ne samo za obranu grada s mora, već i za obranu vlastite posade u slučaju pobune građana protiv mletačke uprave.

Međutim, nagle i vidne urbanističke promjene izgleda grada posljedica su turskih nadiranja u 16. i 17. stoljeću. Split se tada zvjezdolike okružuje suvremenim obrambenim sustavom zemljom nasutih zidina i bastiona i tvrđavom na Gripana, kojim će dugo odavati izrazito fortifikacijski izgled. Bilo je to nadljudsko ostvarenje čitavog tada malobrojnog građanstva, bez razlike staleža i zvanja.

I kužne pošasti i turski ratovi, a granica s Turcima bila je u obližnjem Solinu, umnogome kočé privredni, a i demografski razvitak grada. Ipak, i u tom kritičnom razdoblju - barem u mirnim razmacima ratova s Turcima - Split prosperira zahvaljujući živom prometu kroz veliki i tada odlično organiziran lazaret u luci, u koji je više od dva stoljeća danomice karavanama stizala roba s Balkana, Bliskoga, pa i Dalekog istoka, tu se raskuživala i odležavala propisanu karantenu, a zatim brodovima plovila u Veneciju i odatle u cijelu Europu, a druga protivnim pravcem od Zapada prema Istoku. Bio je to jedan od najistaknutijih i tada najsuvremenije opremljenih lazareta u Europi. (Pa ipak se još nedavno nije shvaćala njegova velika spomenička vrijednost, te je bezrazložno porušen.) Dugačka zdanja lazareta u luci bitno su promijenila izgled grada gledanog s mora.

Uz Splitski lazaret vezana je još jedna demografska, ekonomska i općekulturna pojava, specifična za Split. Prijedlog i program lazareta ponudio je mletačkome Senatu pokršteni Židov Danijel Rodriga, uvjetovavši to naseljnjem kolonije Židova, španjolskih izbjeglica. Splitski su Židovi živjeli i djelovali u gradu slobodno, bez uobičajene izolacije u getu, sudjelujući ravnopravno u životu grada, trgovini, zdravstvu, obrani grada, čak i u hrvatskom porodu u 19. stoljeću.

Velika demografska promjena nastaje u Splitu zbog imigracije prebjega pred Turcima. I prije je Split imao tu osobenost, rijetku u drugim gradovima, da se sastojao od grada i pučkih predgrada: Lučca i Velog varoša, a zatim Manuša i Dobroga. Sada izbjeglice iz Bosne, Hercegovine, Poljičke Kneževine i Dalmatinske zagore naseljavaju te splitske "varoši". Oni nisu pravi građani, pa žive u svojim gotovo ruralnim društvenim organizacijama, a bave se isključivo poljoprivredom i ribarstvom, a kasnije i manje zanatstvom. I obrada zemlje je u Splitu, kao i u ostaloj Dalmaciji, specifična. Umjesto feudalnog sustava vlasnika zemlje i kmeta ovdje vlada odnos vlasnika zemlje i kolona. Za kolona, koji s gospodarom sklapa ugovor o zakupu i obradi zemlje, odnos

je mnogo povoljniji nego drugdje za kmeta. Postoje tek rijetke pojave djelomičnog feudalnog kmetskog odnosa. Međutim, koliko god težačko stanovništvo splitskih predgrađa postajalo brojnije od onog građanskog, ipak je taj puk bio na niskoj civilizacijskoj, ekonomskoj i društvenoj razini i nije sudjelovao u javnom životu grada.

Glavnu riječ u gradu vodi intelektualni sloj građanstva, uz sloj aristokracije s nasljednim privilegijima, a i to su bili intelektualci. Djeca iz tih dvaju staleža školuju se na inozemnim sveučilištima, najčešće u mletačkoj Padovi, ali i u ostalim europskim kulturnim središtima. Pomorci stječu na putovanjima široke horizonte, pa čak i zanatlije, po tadašnjem običaju, putuju svijetom, pa se ujedno i mnogi inozemni majstori naseljavaju u gradu.

Isti je slučaj i s graditeljima i umjetnicima. Podrijetlom iz naših krajeva, obično se školuju u inozemnim radionicama i zatim se ili vraćaju kući i djeluju diljem Dalmacije, ili zbog pomanjkanja narudžaba u zavičaju djeluju - kao Schiavoni - u bogatijim i kulturnijim inozemnim sredinama. Na taj način periferni položaj dalmatinskih, pa i ostalih hrvatskih gradova, djeluje pozitivno na izmjenične veze umjetnika i umjetnosti.

Međutim, turski ratovi, česte kuge i mletačka dominacija koja s vremenom zapostavlja Dalmaciju, naročito privredno, posebno trgovačkim monopolima, a s druge strane sputanost grada prstenom bedema, kasnije donekle stagnirajuće djeluje na politički, ekonomski, a i na kulturni i umjetnički život dalmatinskih gradova, pa i Splita.

Pa ipak, prosvjetiteljske se ideje osamnaestoga stoljeća odražavaju i na krug splitske inteligencije. To je doba djelovanja Ilirske akademije, a zatim Gospodarske akademije, pjesnika Jerolima Kavanjina, enciklopedista i glazbenika Julija Bajamontija; posjeta istaknutih inozemnih putnika: prirodoslovca Alberta Fortisa, arhitekta Roberta Adama, slikara Louisa François Cassasa i drugih, koji Europu upoznaju s Dalmacijom, a posebno sa splitskim spomenikom svjetskog značenja, Dioklecijanovom palačom.

Kratkotrajna francuska uprava u početku 19. stoljeća, iako u biti okupatorska, bila je značajna za daljnji urbanistički razvitak Splita, i to posebno zahvaljujući istaknutoj ličnosti vojnog zapovjednika Dalmacije, generala, a potom maršala, Marmonta, koji je bio zaljubljen u Split i želio pridonijeti njegovu razvitku i uljepšanju. Stoga je djelomično porušio mletački kaštel i produžio obalu prema zapadu, uredivši na tom položaju gradski park. Splitsko je školovano građanstvo podržavalo francuske ideje i zamisli, ali su pučani, pod utjecajem Crkve, pružali otpor. Nastupom austrijske uprave ponovno je uslijedio zastoj na svim područjima. Ipak se gradski bedemi djelomično ruše, omogućujući slobodniji i zdraviji razvitak grada; gradi se izvangradsko groblje i sl., a za dugotrajne uprave agilnoga gradonačelnika Antuna Bajamontija - koji je znao vješto pridobiti privrženost mnogobrojnih pučana - stanovništvom i prostorom maleni Split dobiva stanoviti europski izgled: obnavlja se antički Dioklecijanov vodovod, proširuje gradska luka, željeznicom se grad povezuje

sa zagorskim zaleđem, uvodi se plinska rasvjeta, gradi kompleks Prokurativa s prostranima kazalištem i sl. Na polju spomeničke baštine važnu ulogu igra arh. Vicko Andrić, inače prvi službeni konzervator u Hrvatskoj, štiteći i proučavajući dragocjene ostatke Dioklecijanove palače. Stari dio grada unutar zidina Palače otada postaje sve više boravište sirotinje i dosljenoga stanovništva. Imućnije obitelji pak grade nove kuće na bedemima ili izvan njih.

Druga polovica 19. stoljeća u znaku je regionalne, pa i gradske borbe autonomaša, koji žele zadržati autonomnu Dalmaciju, pod izravnom upravom Beča, i aneksionista, koji se zalažu za pripojenje Dalmacije sjevernoj Hrvatskoj, tada još pod ugarskom vlašću u okviru Austro-Ugarske Monarhije. Pobjedom Hrvata na općinskim izborima 1882. započinje novo razdoblje općenitog života grada jer se pučani gradskih predgrađa, osvješćujući se nacionalno i prosvjećujući se, uključuju u gradski politički, društveni, ekonomski i kulturni život. Agilni vođa narodnjaka Gajo Bulat daje poticaj tom razvitku. Djeca građana i pučana školuju se na inozemnim sveučilištima (poslije u Zagrebu) i sudjeluju na svim područjima, posebno na graditeljskom i umjetničkom.

Potrebno je reći da i središnja bečka vlada pod kraj 19. i početkom 20. stoljeća pokazuje sve veće zanimanje za Dalmaciju. Grade se brojne istaknute građevine javnih ustanova, znanstvenici proučavaju Dioklecijanovu palaču i srednjovjekovne spomenike.

U Kraljevini Jugoslaviji, unatoč mnogim negativnim pojavama, grad Split se razvio kao glavna uvozna i izvozna luka, šireći se na područjima dotadašnjih vinograda, a željeznicom se povezao sa Zagrebom i ostalom Europom. Standard stanovništva se razvijao, osobito u obiteljskim kućama i vilama na periferiji grada. Međunarodnim natjecanjem grad je dobio dobar regulacijski plan.

U razdoblju socijalističke Jugoslavije Split se i dalje širi, ali pretjerano i više stihijski nego racionalno. Forsira se masovno useljavanje okolnoga seoskog stanovništva, što rezultira jednako masovnom izgradnjom. Grade se gotovo isključivo stambene kućerine, najčešće goleme i visoke, i automobilske prometnice, a gotovo nikakva pažnja ne poklanja se ostalim urbanim sadržajima. Tako se, kao i u drugim našim gradovima, stvaraju monotona i odbojna naselja spavaonica, dok je dotad jedinstveno skladna i privlačna silueta grada viđenog s mora grubo narušena nametnutim soliterima, "nebo-derima", koji se podižu kao neumjerene težnje vlasti i samih njihovih autora.

Još je negativnija urbana situacija bila u demografskom i društvenom pogledu. Forsiranim masovnim doseljavanjem i proletariziranjem civilizacijski i kulturno zaostalog stanovništva iz Zagore, život je u gradu postajao sve složeniji, urbani problemi sve teži, a opća kulturna razina sve niža. Grad koji je uoči Drugoga svjetskog rata, u doba ekonomskog prosperiteta, doseg-
nuo 45.000 stanovnika, neprirodno je narastao na 250.000 stanovnika u me-

galomanskim težnjama ka količini i veličini. Doseljenici iz zaostalog zaleđa, koji su prije umjerenije stizali u grad i pridonosili mu svježim fizičkim i duhovnim snagama, tada su nadmoćno prevladali i dali u mnogim vidovima gotovo ruralni pečat urbanoj sredini.

J. Högelmüller: Pogled na Split s istoka, oko godine 1850.

Današnja urbanistička situacija umnogome je naslijedila te negativne tekovine, pa se i dalje očituje u ruralizaciji grada: gubljenju veza s pozitivnim urbanim tradicijama.

Gubljenju tradicionalnoga komunalnog, regionalnog pa i nacionalnog identiteta grada pridonijelo je i vrlo brojno naseljavanje vojnih časnika i službenika, koji su, u odnosu na ostale građane, uživali posebne privilegije, naročito zbog službovanja u Komandi jugoslavenske mornarice, koja je bila u Splitu, ali i privučeni iz čitave države slobodnim odabirom boravka nakon umirovljenja, ugodnom klimom, morem, vojnom bolnicom i mogućnošću dobivanja stambenog prostora.

U Splitu su se u minulom razdoblju - a to se usmjerenje, na žalost, u mnogome nastavlja i danas - gradile gotovo isključivo stambene zgrade, industrijski pogoni i automobilske prometnice, donekle školski i zdravstveni objekti, a minimalno dječji vrtići i domovi za umirovljenike. Nisu se gradili

objekti kulturne i rekreacijske namjene (uz koju rijetku iznimku), iako je prostranstvom i stanovništvom grad mnogostruko uvećan u odnosu na onaj predratni: kazališta (dramsko, ljetno), koncertne dvorane, kinematografi, muzeji, galerije, izložbeni prostori, razne društvene prostorije, multimedijalni i ostali kulturni centri i domovi, zoološki vrt, botanički vrt, akvarij; ali ni kupališta, hoteli, kavane, restoranti, osim kafića i diskoklubova.

Najistaknutiji i najpohvalniji urbanistički zahvat u Splitu u posljednjih pedeset godina je projektiranje i izgradnja gradske četvrti tehnokratski nazvane Split 3. Njegovi su projektanti nastojali tom novom dijelu grada vratiti neke pozitivne tradicijske i humane vrijednosti, iako zbog propozicija prevelike stambene gustoće i zbog izgradnje pretežno stambenih zgrada i prometnica, a ne i ostalih kulturnih i rekreativnih sadržaja, nije u potpunosti ostvarena cjelovita zamisao projektanata. Jednako kvalitetno urbanističko usmjerenje pokazuje nova gradska četvrta Žnjan, uz iste zamjerke.

Izbjegavajući megalomanska pretjerivanja dijela Splitskana ("Nima Splita do Splita", "Ča je pusta Londra kontra Splitu gradu" i sl.), i današnjim je Splitskanima potrebna prisutnija i razvijenija svijest o prirodnim, tradicionalnim i društvenim prednostima ovoga grada; osjećaj građanina, a ne tek stanovnika ovoga grada; osjećaj urbanog zajedništva, a ne ruralne izolacije; nužnost društvenog razvitka karakteristične urbane značajke i, konačno, spoznaja o veoma razvijenoj političkoj, društvenoj, kulturnoj i umjetničkoj tradiciji Splitska kroz stoljeća, pa i tisućljeća.

Koje su to tradicionalne vrijednosti Splita, danas malo prisutne u svijesti i životu većine njegovih stanovnika?

Geografski, prirodni i klimatski položaj Splita je naročito povoljan, gotovo jedinstven. Mediteranski grad, na povijesno istaknutom položaju obale i kontinentalnog zaleđa, s prostranom prirodnom lukom (i drugom, trgovačkom i industrijskom, koja je spriječila da se prva degradira raznim lučkim uređajima); s jedinstvenom prirodnom scenarijom uvale omeđene dvama pošumljenim grebenima, s pitomim brdom Marjanom i lancem planina u pozadini (silueta koja je tek posljednjih desetljeća donekle narušena nepotrebnom gradnjom visokih solitera i glomaznih građevina u vizuri središta grada); veoma pogodna klima s blagim zimama i ne pretjerano vrućim ljetima.

Na političkom, društvenom i kulturno-umjetničkom polju Split je posebno bogat. Antička civilizacija (i umjetnost) i nakon Rimskoga Carstva odražavala se na razvijenom municipalnom životu grada. Okolno hrvatsko žiteljstvo useljavalo se postupno u grad i prihvaćalo te pozitivne organizacijske urbane društvene vrednote, dajući mu nove svježije prinove i poticaje.

Dok tako u "Kronici" Arhidakona Tome, u 13. stoljeću, još prevladava latinski municipalni duh, drugi veliki Splitskanin, Marko Marulić, premda istaknut i europski priznat književnik i filozof moralist u doba humanizma, piše i prvo, jednako tako istaknuto, književno djelo na hrvatskome jeziku, svoju "Juditu".

Unatoč u prošlim stoljećima u svim europskim gradovima prisutnom kampanilizmu, Split se stalno osjećao povezanim s civilizacijom i kulturom ne samo Mediterana nego i cijele razvijene Europe. Tome su pridonosila putovanja i naukovanja na europskim sveučilištima, kao i putovanja pomoraca po stranim zemljama. O tim europskim utjecajima svjedoče i sačuvane (ali zacijelo mnogo više i one propale) knjižnice u gradskim palačama i kućama.

Gradski Statut - iako donekle ograničen dodacima mletačke uprave od petnaestog stoljeća nadalje - bio je jamstvo dobroga i skladnog stanja i razvitka grada. Crkvena organizacija također je pridonosila tim pozitivnim urbanističkim, književnim, glazbenim i umjetničkim tekovinama.

Jedna od istaknutih pozitivnih tekovina građana i pučana Splita očitovala se u njihovom tradicionalnom temperamentnom slobodnjačkom ("puntarskom") duhu. On je tijekom stoljeća naročito dolazio do izražaja u kritičnim trenucima, bilo u otporu zahtjevima okolnih feudalaca; bilo protiv mogućih municipalnih ograničenja ugarskih vladara, a zatim mletačkih vlastodržaca; bilo protiv vanjskih napadača poput Mongola i Turaka; bilo protiv fašističke agresije prekomorskih iredentista i, konačno, protiv nedavnog jugokomunizma.

Posebne tradicijske vrijednosti predstavljaju razvijene umjetničke djelatnosti tijekom stoljeća u gradu.

U antičkom je razdoblju Salona - politička i kulturna metropola goleme rimske provincije Dalmacije, koja se prostirala od Save do mora - bila stjecište i žarište razvijene arhitekture i skulpture. O tome svjedoče tek sačuvana kiparska djela u Arheološkome muzeju, a posebno sama veličanstvena palača cara Dioklecijana, urbani začetak Splita, jedna od najistaknutijih reprezentativnih stambenih palača antičkog razdoblja, a danas najbolje sačuvana građevina tog razdoblja u svijetu. (Pa ipak tom u svijetu jedinstvenom spomeniku ne posvećujemo ni približno dostojnu pozornost i kao da više nastojimo sakriti ga od pogleda putnika i svijesti građana nego ga dolično predstaviti stranome svijetu, a da samim građanima bude bitan dio njihova nacionalnog i urbanog identiteta.)

U razdoblju splitske autonomne komune, naročito u trinaestom stoljeću, cvatu u Splitu likovna umjetnost i arhitektura romaničkog stila. Tada je zasnovan i započet gradnjom vitki zvonik splitske katedrale, koji postaje simbolom grada. U razdoblju gotike i renesanse naši umjetnici uče u radionicama mletačkih i ostalih apeninskih majstora, ali često nadvisuju svoje učitelje, ističući se djelima ne samo u domovini već i u inozemnim kulturnim središtima. Tako veliki graditelj i kipar Juraj Dalmatinac daje vidan i zreo pečat i kasnogotičkom Splitu.

Ta se umjetnička djelatnost naročito obnavlja s hrvatskim narodnim reprodukcijom i školovanjem djece splitskih pučana ili onih iz Dalmatinske

zagore, poput Emanuela Vidovića, Ivana Meštrovića i drugih, koji će i u splitskoj sredini naći povoljnu kulturnu klimu za plodno djelovanje.

Split, grad kojega slavimo tisuću i sedamstotu obljetnicu nastanka, grad je koji se naglo širi prostorom i stanovništvom, ali, na žalost, gubi i svoj duh, svoju tradiciju, a time i svoju ne samo nacionalnu nego, i u svjetskim razmjerima, jedinstvenu osobitost i vrijednost.

Izlaz iz te krize još je moguć ne budu li njegovi stanovnici i rukovodioci težili megalopolisu, već gradu idealne, a ne maksimalne veličine; ne budu li težili metropolizaciji u odnosu na okolne gradove i naselja, već cijenili i razvijali vlastite urbane i društvene vrijednosti; budu li, konačno, prihvaćajući pozitivne tekovine suvremene civilizacije i kulture, ipak jednako cijenili i nastavljali pozitivne tradicije ovoga neponovljivo lijepog i iznimno privlačnog mediteranskog hrvatskog grada.

Duško Kečkemet

Summary

SPLIT - A CITY OF SPLENDID TRADITION On the Occasion of the 1700th Foundation Anniversary

The city of Split as the successor of the nearby ancient Salona. The palace of the Roman emperor Diocletian, built in 305 AD, in which the town developed. Natural and climate conditions of Split. Autonomous municipality as continuation of the ancient classical organization. Favourable and unfavourable consequences of the Venetian, French and Austrian administrations. Material and spiritual connections with Europe. Outstanding personalities contributing to the city culture. Traditional free spirit of Split. Harmonious and human town development in its far and near history. Weakening and losing of urban values due to exaggerated and forced rural population immigration and inadequate city development.

Preveo: Radovan Kečkemet